

JERZY STROJNOWSKI

PODRÓŻE NAUKOWE
PROFESORÓW UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO
(JANA FRYDERYKA NISZKOWSKIEGO
I MIKOŁAJA MIANOWSKIEGO) DO NIEMIEC

Uniwersytet Wileński założony jako Akademia Wileńska w 1578 r. w ostatnim okresie istnienia przedrozbiorowej Rzeczypospolitej zreformowany i nazwany Szkołą Główną Litewską (ok. 1780 r.), następnie — już pod rządami Rosji — Cesarskim Uniwersytetem Wileńskim (1803 r.), na przełomie XVIII i XIX w. stał się czołową wyższą szkołą polską. Szczególnie znanym i zasłużonym był jego wydział lekarski. O ile początkowo działali w nim liczni cudzoziemcy, to stopniowo byli oni zastępowani przez Polaków, którzy niejednokrotnie przewyższali umiejętnościami swych mistrzów. Wysoki poziom zawdzięczał wileński Wydział Lekarski m.in. tej okoliczności, iż młodzi jego członkowie bywali wysyłani przez Uniwersytet na dłuższe studia zagraniczne. Jako stypendyści byli oni obowiązani do składania sprawozdań ze swych podróży. Niektóre z tych sprawozdań zachowały się i te pozwalają na odtworzenie doświadczeń i wrażeń ich autorów.

Już Andrzej Matuszewicz¹ (ok. 1760-1816), profesor położnictwa Uniwersytetu Wileńskiego, po uzyskaniu stopnia dra medycyny i chirurgii w 1797 r. wyjechał na dalsze studia do Wiednia, ale nic bliższego na temat jego zagranicznych studiów nie wiadomo.

Tu chciałbym natomiast podzielić się kilkoma uwagami na temat podróży naukowych dwu innych profesorów wileńskich, mianowicie Jana Fryderyka Niszkowskiego² oraz Mikołaja Mianowskiego³. Ograniczę się do omówienia pobytów każdej z tych dwu osób wyłącznie na terenie Niemiec. Pobyty te oddzielał okres kilkunastu lat, co pozwala na prześledzenie zmian, jakie w tym czasie nastąpiły w zakresie „geografii” nauk medycznych. Możemy dowiedzieć się, jakie ośrodki naukowe i jakie osobistości z terenu Niemiec były podówczas szczególnie cenione w polskim świecie lekarskim.

J. F. Niszkowski (1774-1816) jest twórcą wileńskiej szkoły chirurgicznej. Uważano go za jednego z najznakomitszych chirurgów-operatorów europejskich owych czasów; do postępu nauki jednakowoż nie przyczynił się. Przebywał on na studiach zagranicznych — już jako doktor medycyny

¹ Zob. J. Strojnowski. *Matuszewicz (Matuszewicz) Andrzej*. PSB. T. 20 s. 212-213.

² Zob. Tenże. *Niszkowski Jan Fryderyk*. PSB. T. 23 s. 140-142.

³ Zob. Tenże. *Mianowski Mikołaj*. PSB. T. 20 s. 525-527.

i chirurgii oraz wiceprofesor — ponad cztery lata, od 1802 do 1806 r., z tego najdłużej, bo dwa lata spędził w Paryżu, po parę miesięcy w innych miastach francuskich i włoskich; na koniec odwiedził Wiedeń.

Tu wspomnę, że informacje o podróży naukowej Nizzkowskiego czerpiemy z drugiej ręki, mianowicie ze streszczeń i opracowań jego sprawozdania, które w oryginale nie zachowało się. Toteż nie wszystkie wymienione w owych pismach nazwiska udało się zidentyfikować, zwłaszcza że część ich na pewno uległa zniekształceniu.

Pierwszym etapem podróży Nizzkowskiego był Berlin; tu nasz chirurg spędził blisko 10 miesięcy. Przyciągał go przede wszystkim sławny szpital Charité, istniejące przy nim Kolegium Medyko-Chirurgiczne, a także Zakład Wojskowo-Medyczny Pepinière⁴. Poznajemy tu wraz z Nizzkowskim znakomitego szefa medycyny wojskowej Prus, Johanna Görcke⁵, który zreorganizował medycynę polową i utworzył pierwsze ruchome lazarety, oraz C. L. Mursinnę⁷, samouka, który z balwierza wznosił się do godności profesora chirurgii.

Nizzkowski słucha wykładów Waltera⁸ „fizjologii i położów trudnych”, Hufelanda⁹ „o chorobach chronicznych” oraz Fritze¹⁰ „kliniki wewnętrznej teoretycznej”.

W Lipsku Nizzkowski odwiedza Eckoldta¹¹, w Halle — Reila¹² i Meckela¹³, w Jenie — anatoma Lodera¹⁴ oraz sławnego z operacji położniczych Starka¹⁵.

⁴ *Sbornik materialow dla istorii proswieszczenija w Rossii i zwalczennych iz Archiwa Ministerstwa Narodnago Proswieszczenija*. T. 2: 1802-1804. S. Petersburg 1867 szp. 231-246; I. Szydłowski. *Jan Fryderyk Nizzkowski*. W: *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*. T. 2. Wilno 1841 s. 27-48.

⁵ G. Kusztełak. *Polacy na studiach lekarskich w Berlinie (1810-1918)*. „Archiwum Historii Medycyny” 35: 1972 s. 1-153.

⁶ Johann Görcke (1750-1822), od 1797 r. szef służby medycznej królewskiej armii pruskiej.

⁷ Christian Ludwig Mursinna (1744-1823), prof. chirurgii w Berlinie, naczelny chirurg (dirigender Wundarzt) szpitala Charité, przeciwnik brownizmu; wstawił się umiejętnością operacji zaćmy.

⁸ Johann Gottlieb Walter (1734-1818), doktoryzował się we Frankfurcie n. O., tamże prof. anatomii oraz prof. położnictwa w Charité.

⁹ Christian Wilhelm Hufeland (1762-1836), sławny klinicysta, autor popularnych dzieł z dziedziny higieny i ochrony zdrowia tłumaczonych na szereg języków europejskich, m.in. na polski; profesor w Jenie i w Berlinie.

¹⁰ Johann Friedrich Fritze (u Szydłowskiego błędnie: Frize (1735-1807), prof. terapii Kolegium Medyczno-Chirurgicznego w Berlinie i lekarz szpitala Charité.

¹¹ Johann Gottlieb Eckoldt (u Szydłowskiego błędnie: Ekhoz) (1746-1809), znakomity chirurg w Lipsku; wstawił się wykonywaniem oesophagotomii; skonstruował szereg instrumentów chirurgicznych.

¹² Johann Christian Reil (1759-1813), prof. medycyny w Halle i w Berlinie, wybitny badacz mózgowia, zwolennik witalizmu.

¹³ Philipp Friedrich Theodor Meckel (1756-1803), profesor anatomii chirurgii i położnictwa w Halle. Był dwukrotnie wzywany do dworu carskiego w Petersburgu celem przeprowadzenia porodów. Jego syn, Johann Friedrich młodszy (1781-1833) znakomity anatom i antropolog, bywa nazywany „niemieckim Cuvierem”.

¹⁴ Justus Christian Loder (1753-1832), ur. w Rydze, zm. w Moskwie. Studiował w Niemczech, w 1778 r. został profesorem w Jenie, gdzie wykładał anatomię, fizjologię, położnictwo, chirurgię, medycynę sądową i przyrodznawstwo. Z kolei był profesorem w Halle, zaś od r. 1806 został lekarzem przybocznym króla pruskiego w Królewcu. Od 1810 r. pozostawał na służbie cara rosyjskiego w Moskwie, gdzie rozwinął niezwykle ożywioną działalność organizacyjną. Odkryć nie poczynił.

¹⁵ Johann Christian Stark (1753-1811), prof. położnictwa i dyrektor zakładu położniczego w Jenie. Sławny dzięki umiejętności przeprowadzaniem operacjom cięcia cesarskiego. Wynalazł i ulepszył różne instrumenty położnicze.

W Bambergu Nizzkowski poznaje Marcusa¹⁶, w Würzburgu — Siebolda¹⁷. Kolejnym etapem jego podróży była Francja.

Mikołaj Mianowski (1780-1843), profesor fizjologii i położnictwa, rektor Uniwersytetu i Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie, zasłużył się przede wszystkim dla rozwoju położnictwa na Litwie. Jego podróż naukowa, którą podjął jako adiunkt Uniwersytetu, trwała od 11 IX 1816 r. do 20 XII 1817 r., a więc znacznie krócej niż Nizzkowskiego. Nie dotrwało do naszych czasów jego sprawozdanie, które przesłał Uniwersytetowi. Natomiast zachował się interesujący pamiętnik z podróży, we fragmentach opublikowany przez L. Krakowiecką¹⁸. Część wymienionych przez Mianowskiego nazwisk jest nieczytelna; niektórych nie udało się zidentyfikować; prawdopodobnie chodziło w tych wypadkach o osoby mniej znaczące. Jednakże większość wymienianych przez Mianowskiego nazwisk odnosi się do osobistości, które odegrały podówczas ważną rolę w medycynie i przyrodoznawstwie.

Głównym celem podróży Mianowskiego był Wiedeń, gdzie przebywał ponad pół roku; później spędzi on cztery miesiące w Paryżu. Można się domyślać, że kontakty Wilna z Wiedniem znacznie się ożywiły od czasu pobytu na Uniwersytecie Wileńskim obu Franków, przede wszystkim Johana Petera Franka (1745-1821) głównego organizatora Wydziału Lekarskiego oraz profesora w r. 1804, a także jego syna Józefa (1771-1842), który przez 25 lat prowadził w Wilnie klinikę medycyny wewnętrznej.

Z Wiednia Mianowski jechał przez Monachium i Stuttgart, nie poświęcając nawet wzmianki instytucjom medycznym tych miast. O Tybindze wzmiankuje on krótko i krytycznie. Lepsze wrażenie wywarł na nim Strasburg, natomiast bardzo pozytywnie wyraził się o Heidelbergu. W mieście tym Mianowski odwiedził znanego położnika Nägelega¹⁹. Chwaląc go, równocześnie wyraża Mianowski zdziwienie, iż Nägele nawet porody w położeniu nieprawidłowym pozostawia siłom natury. Anatoma Tiedemanna²⁰ chwali Mianowski za pracowitość; wspomina też klinicystę Conrada²¹.

W Würzburgu Mianowski spędził 10 dni, odwiedzając D'Outrepon-ta²², Oehlera, Döllingera²³ i Textora²⁴.

Pomijam tu Paryż, do którego Mianowski przybył z Würzburga 13 lip-

¹⁶ Adalbert Friedrich Marcus (1753-1816), pochodzenia żydowskiego, lekarz przy-boczny księcia biskupa Bambergu. Zasłużony dla rozwoju szpitalnictwa. Zwolennik browizmu; wraz z Schellingiem wydawał „Jahrbücher der Medizin als Wissenschaft” — w duchu „naturfilozofii”.

¹⁷ Karl Kasper Siebold (1736-1807), prof. anatomii, chirurgii i położnictwa w Würzburgu. Jako znakomity operator i nauczyciel, przyciągał do Würzburga licznych uczniów. Jest on głową rodu znakomitych przyrodników i lekarzy; jego trzej synowie zostali sławnymi chirurgami i położnikami.

¹⁸ Mianowski Mikołaj. *Dziennik podróży naukowej (urywki)*. Opr. i wstęp L. Krakowiecka. „Archiwum Historii Medycyny” 25: 1962 s. 97-121.

¹⁹ Franz Karl Nägele (1777-1851), prof. w Heidelbergu, dyrektor instytutu położniczego tamże. Dał on klasyczny opis przebiegu naturalnego porodu, przez niego szczegółowo zaobserwowanego.

²⁰ Friedrich Tiedemann (1781-1861), prof. zoologii i anatomii w Landshut i w Heidelbergu.

²¹ Johann Wilhelm Heinrich Conradi (1780-1861), prof. medycyny w Heidelbergu.

²² Josef D'Outrepoint (1778-1845), prof. położnictwa w Würzburgu.

²³ Ignatz Döllinger (1770-1841), wybitny fizjolog i embriolog, prof. w Bambergu, Würzburgu i Monachium.

²⁴ Kajetan Textor (1782-1860), prof. chirurgii w Würzburgu.

ca. Znów znajdujemy Mianowskiego na terenie Niemiec w Marburgu, gdzie trafił 21 października; tu spotkał położnika Steina młodszego²⁵.

W Getyndze Mianowski odwiedził sławnego położnika Osiandera²⁶; niestety, wyraża się o nim bardzo krytycznie. Nasz wilnianin poznał tu także anatoma i chirurga Langenbecka²⁷, chirurga Himly'ego²⁸ oraz anatoma, zoologa i antropologa Blumenbacha²⁹.

W Jenie Mianowski spotkał się z położnikiem Starkiem³⁰, przyrodnikiem i filozofem przyrody Okenem³¹ oraz anatomem i chirurgiem Fuchsem³².

Ostatnim etapem podróży naukowej Mianowskiego był Berlin, gdzie spędził 10 dni. Był tam podejmowany kolacją przez Hufelanda, odwiedzał byłego profesora położnictwa Ribke³³, internistę Berendsa³⁴, który poprzednio zajmował katedrę we Frankfurcie nad Odrą i we Wrocławiu, anatomia i przyrodoznawcę Rudolphiego³⁵, chirurgów Mursinnę, Graefego³⁶ i Rusta³⁷.

Tu chciałbym wspomnieć o związkach z Polską tych dwu ostatnich lekarzy. K. F. Graefe urodził się w Warszawie jako syn pełnomocnika hrabiego Moszyńskiego. J. N. Rust, Ślązak, w 1803 r. został profesorem chirurgii w Krakowie.

Mianowski odwiedzał też psychiatrę Horna³⁸, ale szczególnie dużo pisze o profesorze „magnetyzmu leczniczego” — Wolfarcie³⁹. W jego wspom-

²⁵ Georg Wilhelm Stein młodszy (1773-1870) prof. położnictwa w Marburgu i w Bonn. Bardziej znanym był G. W. Stein starszy (1737-1803), prof. położnictwa w Kassel i w Marburgu, wykształcony we Francji; rozpowszechnił w Niemczech miernictwo położnicze oraz używanie kleszczy porodowych.

²⁶ Friedrich Benjamin Osiander (1759-1822), prof. położnictwa w Getyndze. Rozsławił się umiejętnością operacyjnego przeprowadzania porodów. Z drugiej strony, przyczynił się do rozpowszechnienia zbędnych operacji położniczych, narażając wiele położnic na uszkodzenia.

²⁷ Konrad Johann Langenbeck (1776-1851), prof. anatomii i chirurgii w Getyndze.

²⁸ Karl Himly (1772-1837), prof. w Getyndze, okulista i chirurg.

²⁹ Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), prof. medycyny w Getyndze, zasłużony w dziedzinie antropologii.

³⁰ Johann Christian Stark (1769-1837), bratanek poprzedniego (por. przyp. 15), prof. chirurgii i położnictwa w Jenie.

W Jenie działał też Karl Wilhelm Stark (1787-1845), syn Johanna Christiana starszego, prof. encyklopedii medycznej, filozof przyrody, wyznawca „pasożytniczej” koncepcji choroby.

³¹ Lorenz Oken (właśc. Okenfuss) (1779-1851), prof. w Jenie, Monachium i Zurychu, znakomity przyrodnik i filozof przyrody.

³² Johann Friedrich Fuchs (1774-1828), prof. anatomii w Jenie.

³³ Christian Heinrich Ribke, prof. położnictwa w Berlinie.

³⁴ Karl August Wilhelm Berends (1759-1826), znawca medycyny Hipokratesa. Uzyskał doktorat we Frankfurcie n. O. i tam został profesorem medycyny. Kiedy Uniwersytet Frankfurcki został przeniesiony do Wrocławia, Berends przesiedlił się tam w 1811 r., natomiast w 1815 r. otrzymał katedrę w Berlinie.

³⁵ Karl Asmund Rudolphi (1771-1832), anatom, fizjolog i przyrodnik; ur. w Sztokholmie, prof. w Greisfeld i w Berlinie.

³⁶ Karl Ferdinand Graefe (1787-1840), profesor i dyrektor instytutu chirurgii i okulistyki w Berlinie. Nie należy go mylić z Albrechtem Graefe (1828-1870), sławnym okulistą.

³⁷ Johann Nepomuk Rust (1775-1840), lekarz wojskowy, prof. w Krakowie i w Wojskowej Akademii Medyko-Chirurgicznej w Berlinie.

³⁸ Anton Ludwig Ernst Horn (1774-1848), lekarz szpitala Charité w Berlinie. Uchodzi za pierwszego niemieckiego psychiatrę klinicznego i za pierwszego psychiatrę-praktyka.

³⁹ Karl Christian Wolfart (1778-1832), działał początkowo w Berlinie, następnie w Warszawie jako członek komisji strzegącej granicy prusko-austriackiej przed

nieniach dotyczących wolfartowskiej metody miesza się sceptycyzm z zainteresowaniem.

Pośród licznych pacjentów Wolfarta spotkał też Mianowski szereg Polaków. Również Hufeland cieszył się dobrą sławą wśród szukających u niego porady lekarskiej Polaków. Mianowski miał też sposobność spotkać w Berlinie studentów medycyny — Polaków⁴⁰.

Między medycyną polską a niemiecką istniały na przełomie XVIII i XIX w. wielorakie związki; wśród nich godne uwagi są podróże naukowe młodych członków wydziałów lekarskich polskich uniwersytetów. Zasługują one na uwagę z tego względu, że chodzi tu o ludzi dojrzałych, którzy byli w stanie przyswoić polskiej medycynie najcenniejsze zdobycze naukowe, a także potrafili odnieść się krytycznie do zaobserwowanych zjawisk. Dla historii medycyny opisy takich podróży mają znaczenie jako świadectwa wystawione przez naocznych, kompetentnych obserwatorów.

epidemią żółtej febry. Pisał m.in. o stanie medycyny w Polsce. Już wcześniej współdziałał z Mesmerem w dziedzinie „magnetyzmu zwierzęcego” i był jego zwolennikiem do końca życia. Był jedynym mianowanym profesorem zwyczajnym „magnetyzmu leczniczego”!

⁴⁰ Por. Kusztelak, jw.